

ԱՆՀԵՏԱՅԱԾ ՀԱՅԵՐԻՆ ԱՐԶԱՆԱԳՐՈՒԹԻԻՆԵՐ

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՄԷՁ

Բ.

Նախորդ յօդուածով մեր ներկայացուցած տապանագիրին պէս, այս անգամ ալ ուրիշ մը կ'արտատպենք 1864ին Կ. Պոլսու սուլուած «Կենսագրութիւն Յարութիւն Պեզգեան անգուգական բարերարի. Ստեփաննոս. Պ. Պօղոս փափագեան» գրքոյկէն՝ որուն 116-118 էջերուն մէջ հեղինակը սակայն կը գրէ:

«Հետեւեալ տապանագիրը՝ զոր ի դիմաց Մայր Եկեղեցւոյն շարագրած է Փէշ-«սումալեան» Գրիգոր Պատուելին՝ Պէշ-«ճեանի կենդանութեանը ատեն, և որ փոքրագրուած պատրաստ էր, Պէշգեանի մա-«հուրնէն ետքը քանի մը ամիսայից կեղծ «երկիրդին համար սրբել տրուեցաւ, և ու-«րիշ համառօտ տապանագիր մը շինուե-«ցաւ, ու այն փորագրուեցաւ, ուստի մենք «ալ առաջինը ամբողջ հոս ղնելնէս յետոյ «երկրորդն ալ կը հրատարակենք»:

Ահաւասիկ Յարութիւն Պէշգեան Ամիրայի (1771-1834) սրբուած շիրմագրին բնագործինակութիւնը.

Հարսն մաքուր եմ ես ծագման Մօրն լուսոյ,
Արկեալ գինեւ բենեզ պարգեւ հոգւոյն սրբոյ,
Երկին յերկրի ցուցայ պննեալ ի գարդ շքեղ,
Յիս միշտ որպէս փեսայ ճեմէ արփին անեղ:
Ունիմ անթիւ ծնունդ ծնեալ ժառանգ փառաց,
Որոց շամբեմ սնունդ հաց և բաժակ կենաց:
Բայց մեծ հրդեհ եղեալ ամօք յառաջ ի վեր,
Այս սուրբ տաճար կրգեալ եղել իսպառ աւեր:
Տեսուչն որդւոց իմոց Տէր կարագեւ Արհի.
Նստեալ ի լաց ի կոծ ողբայր որպէս այրի:
Բայց սիրտ նորին տխուր ուրախ ելել փութով,
Յորժամ փեսայս հօգոյ այց արար ինձ լիով:
Յարոյց յորդւոց իմոց զվեն Յարութիւն Պէշգեան,
Իշխան խոնեմ և փորձ պարծառք ազգին Հայկեան:
Արփի պայծառ ցուցաւ տրտմալ սրտից բազմաց,
Բարեք նորա անբաւ զոր նա գաղտնի գործեաց:
Ատէ. մի՞ ինչ հոգար այնպէս շքեղ լինի,
Մինչ զի ասեւ, սուրբ հայր: այրիւն եղև բարի.

Նա ետ նպատտ առաւ շինեալ զայս սուրբ փա-

[ըսի,

Որով եհաս յաւարտ շքեղ քան զոր էր նախ:
Ջանօթ, զգգեստ նորոգ յաւէտ յոսկի յարծաթ.
Կազմեաց բազում տրօք ի գարդ ի գեղ զուարթ.
Խաշեալ պատկեր շքեղ, սկիհ, և խաշ, բուրմառ.
Քոյց, և ջահ, կանթեղ, վակաս և թագ պայծառ:
Շուրջառ, բազպան, ուրար, շապիկ ազնիւ ի տես
Եւ այլ գործած ճարտար, սպաս և զարդ պէտպէս:
Շինեաց իւրոց արգեանց երկակ զպոյրց ուսման
Որոց հասոյթ կարգեաց կալ միշտ հաստատ հա-

[մայն:

Ջգանձ սատի կենաց փոռեաց յերկնից կամար,
Միալ ի կեանս անանց հոգւոյն իւրում պաշար:
Ոչ են այսչափ միայն գործքն բարեաց վենիս,
Այլ են անցեալ ըստ չափ զոր նա արար յաստիս:
Ուստի եւ Մայր բարի իրաւ վարկայ այժմիկ
Հանգչել յիմում ծոցի՝ մարմնոյ որդւոյս այսմիկ
Հապա որ այց աննէք շիրմիս Արն մեծի,
Ջայս քաշ ի միտ առէք զոր ձեզ անձայն խօսի.
Թաղել այս սուրբ շիրմիս այդ չէի արժան,
Սակայն զտենչ սրտիս ինչ անմահ արգայն.
Դիտմունք իմոց մտաց յառնել զայսչափ բարիս
Ձէին վասն իմ փառաց այլ առ օգուտ Ազգիս.
Խնդրեմ ի ձեռն միայն վասն իմ առ Տէր մաղթել
Մեղաց իմոց համայն քաղցր զթով ներել.

Արգիւնք անրիժ գառին որ աստ ձօնի նուէր
Տեսլան փառաց վենիս լիցին և ինձ հրաւեր
Աղօթք որ միշտ մատչին քաւիչ մարդկան մեղաց
Հանցին մասն և բաժին հոգւոյս և իմ նախնեաց.
Սերունդ իմոյ տոհմին և իւր բարի համբաւ:
Մինչ ի գալուստ Փրկչին կեցցէ փառք բազմաւ:

«Այս տապանագրին տեղ յետոյ փո-«քրագրեցաւ հետեւեալը՝ որ նոյնպէս Փէշ-«սումալեան Պատուելիին յօրինածն է.

1. Ուսուցիչ և հեղինակ, խմբագիր «Ժամանակ»ի,
գործն զեր ոչ կատարած է Պատրիարքարանի ժողով-
ներուն մէջ: Մահած է Կ.Պոլսի 1888 մարտ 16ին (հ. ա).

2. Հայկաբան, կրօնագէտ, բանաստեղծ և մասնա-
գիր: Մահած 1773ին. վախճանած է 1897 զհեկտեմբեր
24ին (հ. ա):

digitised by

A.R.A.R.@

Ան՝ մեծագործ Ար անդուզական
Պարոն Պողոսի որդի պատուական
Իշխան վհապանծ Գարուժիկն Պէգնեան
Ազգագուտ գործովք անմահ է մահուան:
Գիտաց գաստի կեանս ստուեր անցական
Մեծութիւն և փառք երազ ցնդական.
Իրրեւ ցանկացող կենացն անվարձան
Մթերեաց իւր գանձ յերկնային խորան
Ձեռն իւր առատ լեզու էր խոստման
Օգուտն Ազգի շահ օգտի ինքեան.
Որ խոկմամբ մահու որպէս խոհական
Շինեաց զայս շիրիմ է կենդանութեան.
Ուր ամփոփեցաւ արգեամբք բազմազան
Ի վաթսուհ երեք ամին իւր լրման:
Սա տենչմամբ վերին յարկիդ բնակութեան
Բնակեաց ի գաւիթ տանս սրբութեան.
Բարեբար Գիտու հանգո յաւիտեան
Զնոգի ծառայիդ յերկնից քո խորան:
1884 Յունվար 3.

Ահհետացած արձանագրութիւններու
կարգին պէտք է դասել նաեւ այն զրու-
թիւնները՝ որոնք

1. Անգամ մը յօրինուած՝ բայց ո՛ր և է
մէկ պատճառով չեն փորագրուած:

2. Թէեւ յօրինուած, փորագրուած և
ազգային գերեզմանատուն մը գետեղուած,
բայց օտարի ձեռքով վերցուած ու ուրիշ
տեղ են փոխադրուած:

3. Վերջապէս ազգային գերեզմանա-
տունէ մը զոդցուած, ծախուած ու կամ
ո՛ր և է ուրիշ կերպով անհետացած են:

Մեր ձեռքը գտնուած այս կարգի ար-
ձանագրութիւնները ստորեւ կը ներկայա-
ցնենք:

Յօրինուած բայց չի փորագրուած ար-
ձանագրութիւններու օրինակներ:

Ա. Օհաննէս Սրապեանի իրեն համար
1853ին պատրաստած երկու տապանա-
գրերը. ինքը ողջ էր դեռ 1865ին:

Մինչ ծաղկէի՝ շառաւիղեալ իբրեւ դիարդ
փայլուն պայծառ՝ ի տես մարդկան պնեալ ի
լգարդ

զուարճալի՝ կենօք պատեալ էի ես անդ.
չէր նմանակ՝ անձին իմոյ՝ և այլ ոք մարդ-
խորշակահար՝ տապ շերմագին զիս չորացոյց

անկայ յիրկիր՝ թաւալզլոր նման հաւուց.
իսկ գերեզմանն՝ խորավիճ զիս ծածկեցոյց.
հող և անձրեւ՝ հետզհետէ զիս փտեցոյց:
Ընդ որ սգով՝ հառաչցին՝ զիս թախձագին
ծնողք բարեաց՝ և բարեկամք՝ յոյժ սաստկագին.
զի անձ կեանք՝ և կեցութիւն իմ՝ փափկագին.
ի ծուխ ցնդեալ ահաւասիկ՝ ոչ տեսանին:
Անդ ո՛վ մահ՝ զի՞ դառնագին՝ ինձ հրեւիս
ոչ օրինակ՝ և ոչ նման՝ երբեք ունիս.
ոչ խնամող՝ տիոց մանկան՝ կերպաւորիս:
ոչ ակնածող՝ փարթամ արանց՝ դու գտանիս.
Արդ բերան իմ՝ աղաղակէ՝ ի յունկն ձեր:
հեղիկ՝ ձայնիւ՝ ուշադրութեամբ՝ ձեզ ընդունել:
ոչ օգնեցեն՝ ձեզ սաացուածք՝ ի ժամ մահուն
և ոչ մետաղք՝ ոսկեշշոյլ՝ և մեծութիւն.
Զի Տէր բազմաց՝ գատէ զաշխարհ՝ ամէն համբուն
հատուցանէ՝ ըզգոխարէն՝ ըզհատուցումս:

Բ. Քաջ երիտասարդ՝ Յովհաննէս անունն
պարզամիտ և հեզ՝ լեալ ի բնութիւն:
Մինչ էր ի Պօլիս՝ զուրկ ի հայրենուն,
լինելով պանդուխտ, ի յօտարութիւն
յափշտակեցաւ ի նստէ մահուն,
անմոռ հանգուցմամբ ի յանդորութիւն.
զթնալ ի գծէն աշխարհին ի փուն.
զնաց յանվախեան ի բնակութիւն:
Աղաչեմք գեղե՛ ո՛վ Տէրդ անուն
վերածեն զնա ի յիրշակութիւն:

Կ'երեւի թէ յիշեալ Օհաննէս Սրապեանը
ոչ միայն իւր տապանագիրը՝ այլ նաեւ
ուրիշներու պատրաստած է, որովհետեւ
իրմէ յօրինուած հետեւեալ ստանաւորին
հանդիպած ենք ձեռագիր հաւաքածոյի մը
մէջ:

Տապանագիր

Հասարակ ընկերաց՝ աստեացս կենաց
նրէց. Դանիէլս՝ խաղաղ կատարեաց.
Բարեւք բարեշուք՝ թէպէտ սրբակեաց.
Բայց թաղէ այսրէն հովիտ ոսկերաց:
Թէև չկրէր՝ չար մարդկան զընթաց,
այլ մահ վրէժխնդիր չ'ենթող զնա ի բաց:
Մըղէ գերթ դահիճ հարեալ՝ ի փառաց:
Վլորէ փտակ յայտ տապան երկրաց:
Գոչէ ատանօր ձեզ անցաւորաց
յուսալ մի՛ և մի՛ ի գեղ մեծութեանց:

Փափագիլ միշտն (միայն)՝ ուր տուն հայրենեաց,
ուր տուն հաւաստի և փառք գեղապանծ:

Երգեաց Օհանէս Սյրապեան վասն մօրեղբոր
իւրոյ Տ. Գանիէի:

Ինչպէս յայտնի է 1819 Հոկտ. 2-ին
(հ. տ) Սուլթան Մահմուտ Բ-ի մտերիմ
Հալէթ էֆէնտի, Շապհի Պօթրաշի և Խա-
լէլ հրէաներու զաւանճանութեամբ՝ Տիւզ-
եան երեք հղբայրներ Գրիգոր, Սերգիս և
Միքայէլ նահատակուեցան:

« . . . Տիւզեան երեք հղբայրներու և
իրենց հօրեղբորորդւոյն Մկրտիչ Չէլէպիի
գերեզմաններն կը գտնուին Գուրու-Չէլմէ,
թէ և արձանագրութիւններ չկան՝ բայց
պատրաստուած են Հ. Ղուկաս վ. Օղու-
լուխեանի կողմէ:» (Յիշատակարան, Հայ
Իրեւելիներու կենսագրութիւնները և այլն
1911. Կ. Պոլիս (Ջարգարեան հղբայրներ)
էջ 320-321):

Ահաւասիկ վերոյիշեալ չփորագրուած
արձանագրութիւններուն ընդօրինա-
կութիւնները:

Գրիգոր Տիւզեան
Մտօք, պերճութեամբ անձին ու բանի
Գեր ի վերոյ ամենայնի.
Բայց անյազուրդ ապերախտէն,
Ոյր ամպարիշտ ժանիքն սուր
Եհաղ. զգեղեցիկ զարիւն նորա.
Չկարացեալ հանճարեղ ոգոյն
Ի հաւան զտիրա իւր անել
Թէ գուցէ բնաւ.
Այնպիսի սեւա սիրտ ապաշխոր:
Ջայս իմաստ աստ ուսաւ և ուսոյց:
Ենեալ յամի 1774 Յունիս 4
Ջրաւեալ ի 1819 հոկտ. 2
Ի հողոյ աստի ունայնութեան
Յոր իջանէն փառք աշխարհի,
Գալարացի
Յորոտալ փողոյ
Գարնաբերք Յարութեան.
Եղիկ կայտառ անուշահոտ
Հնձեալ տարապարտ,
Քաղցր և զուարթամիտն յամենայնի
Երից թագաւորաց ցանկալին.
Ստութեան բաղդին և մարդոց նշան
Տիւզեանն Սերգիս:

Ենեալ Յամի 1777, հոկ. 15
Ջրաւեալ ի 1819 հոկտ. 2:

Որ ոչ բաւեալ
Գարնուցանել ի զլիտյ եղբարցս
Ջլանթընիէց ամպրոպացն սպառնալիս,
Առ սէր նոցին
Մատուցի եւ զիմս անմեղ պարանոց
Եւ պարանոցայ ի նոյն մարիկ
Միքայէլ Տիւզեան:
Յանհաս խորհրդոց երկնից
Հարուածեալ անմեղութիւն
Հայեաց յայս մահ անպարտական
Դիր ափ ի բերան:
Ենեալ յամի 1786 Յունիս 21
Ջրաւեալ 1819 հոկտ. 2:

(Տես «Յիշատակարան հայ Երեւելիներ-
ու և այլն էջ 320-321)

Հին ատենները սովորութիւն էր՝ որ
կարգ մը բարեկեցիկ անձեր դեռ չվախ-
ճանած պատրաստել կու տային իրենց
տապանագիրները յետ մահու փորագրուե-
լու համար: Երբեմն ալ նոյն իսկ եմթա-
կային ողջութեանը շիրմագիրը յօրինուած
է փորագրուած պատրաստ կը կենար:
Անոր համար է որ ստէպ պատահած ենք
գերեզմանատուններու մէջ առանց բուսկանի
տապանաքարերու, վայելուչ ոտանաւոր-
ներով և զարդաքանդակներով:

Այսպէս Բանկալթիի (Բերա-Կ. Պոլիս)
գերեզմանատան մէջ դեռ կանգուն կը մը-
նան երկու շատ մեծ տապանաքարերու,
իւստ ճաշակաւոր քանդակներով պնդե-
ւած, որոնց վրայի արձանագրութիւններու
տեղերը մինչեւ հիմայ բաց մնացած են:
Ասոնցմէ մէկը կը վերաբերի Մահտեսի
Եղուպ Ամիրայի և իւր կողակից Մահ-
տեսի Սողոմէին (Չէքէզուհի). իսկ միւսը
ասոնց զաւակներուն Յովհաննէսին և Ա-
ղիզին:

Եղուպ ամիրայ Յովհաննէսեան Սուլ-
թանական հրամանով մահուամբ պատ-
ժուած է 1752 Յուլիս 9ին (հ. տ) իր

կինը միեւնոյն տարին մեռած է, իսկ զաւակները Յովհաննէս և Ազիզ (ՌՄԺԳ) 1765 վախճանած են, ինչպէս կը կարդանք շիրմաքարերուն վրայ փորագրուած գրերէն:

Այս տեսակ բաւական թիւով շիրմաքարերու հանդիպիրը սովորական բան մ'էր ասկէ 15-20 տարի առաջ, բայց ասոնց քանակութիւնը շատ զգալի կերպով ցանցատիւ սկսաւ ասկից ի վեր. որովհետեւ անտիրական և անանուն քարեր շատ դիւրութեամբ կը ցանց գողցուիլ կամ ազգային ու մասնաւոր շինութիւններու գործածուիլ:

Քանկաթիի շիտակ ճամբուն վրայ, մեր գերեզմանատան պատին երկայնութեանը՝ մինչև իբր 1890ական թուականները՝ Յ հատ քարակոփի խանութ կար, որոնց վարձակալները ամենայն դիւրութեամբ կը մերկայնէին մեր պապերու հանգստավայրերը իրենց զարդերէն: Ու երեսակայել որ այս՝ այս կերպով շարունակուեր է շատ մը տարիներէ ի վեր:

Չնուագիրներու հաւաքածոներու մէջ տեսած ենք նաեւ յօրինուած տապանագիրքեր որոնք չեն փորագրուած և առանց անունի ու թուականի ընդօրինակուած են հետաքրքիրներու կողմէ:

Մեր քովը գտնուած նմոյշներէն երկու օրինակ կը ներկայացնենք մեր ընթերցողներուն, ոչ թէ անոնց իմաստին քարձրութիւնը կամ յօրինուածքին գեղեցկութիւնը սրտ տալու, այլ զանոնց կործանող փրկելու ու մանաւանդ մեր՝ հայ գրբին

հանդէպ ունեցած պաշտամունքին յագուրդ տալու նպատակով:

Տապանագիր

Շուշանագեղ ծաղիկ սուրբ
ի գիրկ ծնողացս իմ ցուցեալ,
Խանձողեցայ մահուն հուրը
Գերեզմանիս ներփակեալ:
Տունայնութեան ասպարէզ
չեթող զիս՝ Տէր ընդ երկար,
յայլ վեհ աշխարհն փոխիմ ես՝
յերանութեան ի կատար:
Ո՛հ մի լացցեն զիս մարդիկ
զիմ յեռամեան ի տխրող տիս,
հրաւրեցայ աւաստիկ,
գոլ կենակից Արարչիս:
Լուսաշաւիղ զհետս իմ
որ նըկատես թախճագին.
մընա ողջամբ զիմ շիրիմ
թացցես ընդ վայր թէ պիտին:

Չեւ Արփոյն տեսեալ զլոյս
Խաւար մահուն պատէ աշոյոյս:
Չեւ բոլորեալ միոյ լուսնի,
ի մայրենի գրկացն կորզի:
Ի խանձարիի ուր կենաց էր
ակնկալեալ սու վախճանէս:

Այս յօդուածին պատրաստութեանը աւտեն օգտուեցանք նաեւ գրավաճառ, բանասէր և մեր ազնիւ բարեկամ տեսար Պի. մէն Զարդարեանի սեփականութիւն, Ե. Անուամեանի ձեռագիր հաւաքածոյէն:

(Շարունակելի)

Գ. ՀՆԱՅԻՐ

Ան առաւօտուն լուսուն ծայնն գայ զարնան ձագերուն
Այ իմ փոքրիկ ձագեր, ծայնն անուէ է քանց ամենուն
Ձագ մի կայ՝ պուլպուլ կստեն, զինչ կասէ ամէնն սիրոյ.
Ձայնիկն ակնջովս ընկաւ, չի դադրիր աչերս ի լալու:

Նահապետ Քուլջակ